

A *TELEK(E)* LEXÉMA LABIALIZÁCIÓS VÁLTOZÁSAI AZ ÓMAGYAR KORBAN

Dudás Györgyi

Debreceni Egyetem, Magyar Nyelvtörténet Alprogram

1. Az alábbi dolgozatban a *telek(e)* lexéma ómagyar kori oklevelekben szórványként előforduló, labiális és illabiális magánhangzót tartalmazó változatainak területi elterjedtségét és az adatok alapján megfigyelhető hangváltozási folyamatok időbeli lefolyását, kronológiáját vizsgálom.¹

A mai magyar fonémarendszer kialakulása szempontjából meghatározók lehetnek az ómagyar kori labIALIZÁCIÓS hangváltozások, amelyek a nyelvtörténeti kutatások részeként hosszú ideje kiemelkedő szerepet játszanak, de amelyek területi és időbeli jellegzetességeinek feltérképezésére mindeddig nem volt lehetőség nagy számú, az ómagyar korból származó szórványanyagban. Györfly György utóbbi évtizedekben végzett kutatásai, s ennek eredménye, „Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza” című, eddig négykötetes műve azonban lehetővé tette az egyes ómagyar kori vármegyék teljes fennmaradt helynévi szórványanyagához való hozzáférést. A kutatások alapját jelentő helynévi adatbázist a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén folyó számítógépes helynévkutatási program keretében feldolgozott anyagból, illetőleg közvetlenül a forrásból gyűjtve állítottam össze. Az adatbázis részei mind a településnevek, mind a nem településnévi helynevek.

A hangtörténeti vizsgálatok időhatárait Györfly gyűjtési módszere határozza meg: az oklevelek helynévi szórványainak feldolgozása során az Árpád-kor végéig, 1301-ig valamennyi fellelhető forrást számba vett, 1332–37-ig, az első országos pápai tizedösszeírás időpontjáig az adatgyűjtés során lehetőleg teljességre törekedett, későbből származó adatokat viszont csak akkor említ, ha azok „a tárgyalt korszak viszonyainak megértéséhez szükségesnek” (Györfly 1963:9) mutatkoznak.

A helynevek előzetes számítógépes feldolgozása során a nyelvtudomány szempontjai érvényesültek. Azért fontos ezt hangsúlyozni, mert Györfly munkája történeti földrajz, így a benne szereplő helynévi adatállomány rendszerezése elsősorban nem a nyelvészet, hanem a történettudomány, ezen belül a településtörténet vonatkozásában történt

---

¹ Hasonló hangtörténeti témájú publikációm „A föld és a völgy labIALIZÁCIÓS változásai az ómagyar korban” címmel a Magyar Nyelvjárások 40. számában jelent meg (21–34.o.).

(vö.: Györffy 1963:5). Györffy települések szerint rendezve mutatja be az adatokat, az egyes helynevekre vonatkozó információk (főleg a mikronevek esetén) sokszor elszórtan, egymástól távol található a kötetekben. A történettudomány elveit szem előtt tartó feldolgozás – bár Györffy nyelvészeti szempontok érvényesítésére is törekedett (vö.: Györffy 1957:44) – a nyelvtörténeti vizsgálatok számára nem kielégítő, ezért vált szükségessé az említett számítógépes program kidolgozása. A nyelvészeti szempontok alapján létrehozott szótárformátumú számítógépes adatbázis néhány saját, a nyelvtörténet számára hasznos változtatással már alkalmassá vált a kutatások folytatására. A helynévi adatok elemzéséhez felhasználtam a “Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból” (HA.) eddig megjelent két kötetét is, amely (Györffy történeti földrajza alapján) a nem településnévi helynevek nyelvtörténeti adatait tartalmazza.

Bármely nyelvtörténeti-nyelvjárástörténeti szempontú elemzés egyik alapja – helynevek esetén is – a lokalizálás. A helyneveken végzett vizsgálat azért hozhat újabb eredményeket, mert az írásbeli rögzítés konkrét időpontja (amely legtöbb esetben az adott vagy – a helyesírás konzervatív volta miatt – valamivel korábbi nyelvállapot rögzítése), illetve az adatok nagy mennyisége és a többségében pontos lokalizáció nagyban megkönnyíti a nyelvtörténeti vizsgálatokat, s pontosabb, helytállóbb, esetleg messzebbre vezető következtetések levonását teszi lehetővé. A helynevek lejegyzett alakjai a legtöbb esetben – már csak jogi okokból is – közel állhatnak a valóban használt nyelvi formákhoz, s így többé-kevésbé biztosan az adott terület nyelvi-nyelvjárási viszonyait tükrözhetik. Az ómagyar kori helynévi szórványok közül néha két, három vagy több, kronológiailag egymást követő adat vonatkozik ugyanarra a helyre; ennek segítségével szintén megfigyelhető, igazolható a hangtani változások iránya.

2. Eddigi munkám során a Györffy-féle történeti földrajz első két kötetének valamennyi adatát feldolgoztam. Ezek huszontét, a történelmi Magyarországon fekvő vármegye adatállományát tartalmazzák, illetve ide soroltam a harmadik kötetben szereplő Komárom vármegye helyneveit is, ugyanis egyes települések hovatartozása a korszak folyamán változott. A vármegyék (betűrendben Abaujtól Győr vármegyéig) egymástól meglehetősen távol esnek, s bár nem fedik le az egész ómagyar kori magyar nyelvterületet, adatállományuk s ezek nyelvtörténeti vallomása mégis a kutatások alapjául szolgálhat, hiszen a nyelvterület bő harmadáról valamennyi fellelhető adatot tartalmazzák.

A helyneveket mint a nyelvi rendszer részeit, mint az adott hangváltozási folyamatot mutató lexémákat vizsgálom. Ezen alapszik az a vizsgálati módszer, hogy az egyes helyneveket nyelvtörténeti adatokként, tisztán nyelvi felépítésük alapján, s nem helynévi funkciójukhoz kapcsolódva elemzem. Így például egyes közszavak esetén sem vizsgálom a

teljes helynevet, amelynek részei, hanem csak a megfelelő földrajzi közsztót. Nem végzek több korszakra kiterjedő vizsgálatot, nem foglalkozom részletesen a későbbi korok nyelvi változásaival (összegyűjtött és megfelelő szempontok szerint feldolgozott adatok hiányában ezt nehezen is tehetném), célom az ómagyar korban lezajlott nyelvi változások pontosabb megismerése. A *telek(e)* vizsgálata azért is hasznos lehet, mert az elemzés alapjául célszerű az adatállományban nagy számban előforduló lexémákat választani. A *telek(e)* sűrűn szerepel a vizsgált korpuszban: a huszonkét (Komárommal együtt huszonhárom) vizsgált vármegye közül húszból származnak adatok. Fontos, hogy az elemzés folyamán és a következtetések levonása során kellő óvatossággal járjunk el, hiszen a *telek(e)* lexémát tartalmazó helynevek főleg a XIII. századtól kezdve tűnnek fel az adatállományban.

3.1. A nyelvtörténeti elemzés kiindulásaként célszerű röviden áttekinteni a *telek* szó etimológiai problémáit. A szakirodalomban döntően kétféle etimológiával találkozunk. Az egyik etimológia alapján a *telek* jövevényszó: Rásonyi és Jakab szerint török eredetű, mégpedig török igei származék, ahol a rokon nyelvi megfelelők mind *i-t* tartalmaznak a második szótagban, s az átvett alak *e* magyarázat szerint egy *telik* forma lehetett (Rásonyi 1941–43, Jakab 1957). K. Palló a *telek* szót csuvas nomenverbum tövűnek mondja, amely a magyarba *telük* formában került, s ebből előreható illeszkedéssel magyarázza a mai *telek* szóalakot (K. Palló 1963).

A másik szerint, amely etimológiát az EWUng. helyesnek ítél és elfogad, a *telek* származékszó, a *telik*, *tele*, *teljes* szavak nomenverbum jellegű *tel-* alapszavából jött létre a magyar nyelvben, *-k* névszóképzővel (vö.: Pais 1934:40). A képző denominális szerepét Benkő hangsúlyozza: a *Csoktele* alak alapján feltett eredeti *tel-* tőhöz kapcsolódó denominális *-k* képzőt lát a *telek* alakban (Benkő 1947:207). Az alapszó régi nyelvi névszói megléte valószínűsíthető. Ezekben a *tel* a *telek* jelentésbeli megfelelőjének látszik (EWUng.: *telek*¹, TESz.: *telek*¹). Az alapszó ősi örökség a finnugor korból, az alapalak **täÜPe* vagy **tälk* lehetett (EWUng.: *tel*).

3.2. Bárczi „A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék” című monográfiájában a deverbális nomenképzők között sorolja fel a *-k* képzőt, s megjegyzi, hogy a *-k* előtt a tővégi hang rendszeren zártabb, de épp a *telek* igazolhatja, hogy a *-k* előtt nyílt tővégi hang is lehetett (Bárczi 1951:30). Felteszi tehát, hogy a *telek* változat második szótagi *e*-je valószínűleg nyílt volt, amit másutt másodfokú nyíltabbá válással magyaráz (vö.: Bárczi 1958:40). Mindezt egy korábbi, kisebb korpuszon végzett saját vizsgálatom is alátámaszthatja, amely kimutatta, hogy a két nyílt szótagos tendencia, amely a *teleke* ~ *telüke* változatokat nagyrészt megszüntette, s helyette *telke* alakokat hozott létre, főleg a labializálódott formákat érintette.

Ahol az adatok nem tükröznek labializációt a második szótagban, a magánhangzó tovább megmaradt. Ez is jelezheti talán azt, hogy a *telek* második szótagi magánhangzója nyílt volt, hiszen különben hamarabb kiesett volna.

A TNyt. már a denominális névszóképzők között sorolja fel a *-k* képzőt. Eszerint az ősmagyar korban születhettek azok a képzett névszók, amelyeknek alapszava a nyelvemlékes korra önálló használatban kiveszett. A TNyt. szerint a *telek* is valószínűleg ide sorolható (TNyt. I.:203).

4. A *telek* szót tartalmazó helynevek nyelvtörténeti adatai húsz vármegyéből származnak. A *telek* döntően kétféle változatban fordul elő a helynevekben: labiális magánhangzót tartalmazó *teluk(e)*, illetőleg illabiális *telek(e)* formában, s találunk még öt *telik(e)* változatot. Összesen 258 adatom van. Az alakváltozatok területi eloszlását a térképen szemléltetem (l. 1. térkép).

4.1. Látható, hogy a *telek(e)* lexéma változatainak területi és ezen belül mennyiségi eloszlása meglehetősen egyenetlen. Az itt vizsgált részek alapján úgy tűnik, hogy elsősorban a nyelvterület K-i részén gyakori, hiszen onnan nagyságrendekkel több adat származik, holott például Gömör, Baranya vagy Fejér is sűrűn lakott megyének számított. Ennek okaival foglalkozni itt nem feladatomban. A legtöbb adat Dobokából való, de Biharból és Erdélyi Fehér vármegyéből is viszonylag nagyszámú szórvány maradt fenn.

A térkép az alakváltozatok megoszlását is jól szemlélteti: az adatok alapján megfigyelhető, hogy a *teluk(e)* formák a legtöbb területen többségben vannak, a *teluk(e)* a vizsgált korszakban jóval gyakoribb, mint illabiális alakváltozata (pontos arányuk 153:100). Fölénye szembetűnő a nyelvterület ÉNy-i részén fekvő megyékben, illetőleg egyértelmű a D-DK-i részek (Csanád, Arad és Erdélyi Fehér) vármegyéiben, ahonnan illabiális alakváltozat sok esetben nem is adatolható (ennek lehetséges okairól később szólok). Az ország középső részén fekvő Fejér megyéből ugyanakkor több illabiális változat származik, és ugyanez igaz Abaúj vármegyére is. Az alakváltozatok aránya több megyében közel azonos. Doboka adatainak számbeli egyezése csak látszólagos, hiszen onnan egy 1320-as oklevélből 15 illabiális forma maradt ránk, s ugyanígy a Biharból adatolható nagyszámú labiális változatot is óvatossággal kell kezelni, mivel a megyéből egy XIII. század végi oklevélből hét labiális adat származik.

4.2. A továbbiakban azt mutatom be, hogyan módosítja és egészíti ki a területi elterjedtséget és megoszlást jelző eredményeket az időbeliség kritériumának figyelembevételével, hiszen a két szempont a vizsgálatok során nem választható el egymástól. A *telek(e)* lexéma alakváltozatainak

megjelenése a helynevekben a vizsgált területen csak a XIII. század második felétől válik gyakorivá. A XI. századból származó egyetlen oklevél illabiális változatokat tartalmaz, de az oklevél XIV. századi, többszörösen átmásolt példányban maradt ránk, és ez az adatok értékelésekor nem hagyható figyelmen kívül. Ez a két legkorábbi adat Fejér megyéből származik.

A XII. századból mindössze két oklevél maradt fenn, az egyik eredeti, a másik másolat (Komárom, illetve Erdélyi Fehér vármegyéből valók), mindkettő labiális alakváltozatokat tükröz. A labiális változatok száma a XIII. században az illabiálisok több mint kétszerese (pontos arányuk 28:73). Az arány a XIV. században némileg csökken, valamivel kevesebb, mint másfélszer annyi labiális adatot találunk, mint illabiális; labiális változatok azonban egészen a korszak végétől is adathatók. A XIII. század végéig a *telek(e)* alakok főleg egyes oklevelekhez kötődnek, azaz oklevelek következetes írássajátosságainak tűnnek, sok esetben *teluk(e)* alakokkal együtt fordulnak elő. Ezek az oklevelek nagyrészt a XV. és XVI. századból fennmaradt másolatok, ez azonban nem lehet eligazító érv, hiszen a labiális alakváltozatokat tartalmazó oklevelek nagy része is kései másolatban maradt ránk.

4.3. A labiális–illabiális alakváltozatok első megjelenése kapcsán elmondható, hogy a labiális *teluk(e)* alak általában korábban fordul elő; kivételek azonban itt is akadnak (l. 1. táblázat). Nézzük meg ezt közelebbről az egyes megyékben!

A legkorábbi adatható két illabiális változat Fejér megyéből származik, de ezek csak másolatban maradtak fenn. Fejérben az illabiális alakok a két korai adatot kivéve csak 1325-től tűnnek fel, ettől kezdve viszont csak ezek vannak jelen. Ezt követi Bodrog korai illabiális adata 1208/395-ből, sajnos innen csak két adatunk van, s az oklevél is másolat. Az első illabiális forma, amely eredeti oklevélből származik, 1247-es adatlású, Komárom vármegyéből való, ahol azonban a XIII. században a *teluk(e)* alakok vannak többségben; *telek(e)* változatok csak 1314-től adathatók, s a XIV. században már csak ezek fordulnak elő.

Doboka és Bács vármegyékben az illabiális formák korábbiak, s mindkét megyében jelen vannak a XIII. század folyamán is. Különösen jól észrevehető ez Dobokában, ahonnan a többi megyéhez képest nagy számú adat áll rendelkezésre. 1230/1349-ből adatható először az illabiális forma, a *teluk(e)* alak csak 1269-ben jelenik meg. A XIII. században 1270-ig főleg illabiális formákat találunk (amelyek azonban mind kései másolatban maradtak fenn). Ezek 1315-től jelennek meg újra nagyobb számban, a különböző alakváltozatok azonban egészen a korszak végéig adathatók, az illabiális alakok folyamatosan jelen vannak a *teluk(e)* változatok mellett.

Bácsban a korábbi *telek(e)* változatok mellett (a két legkorábbi XV. századi másolat) a *teluk(e)* csak 1322/323/783-ból adatható először.

Szintén korábbi a *telek(e)* forma Borsodban és Beregben, de ezeknek a korai adatoknak a későbbiekben nincs folytatásuk; a két megyéből még egészen a korszak végéről is származnak *teluk(e)* változatok.

Az adatok viszonylag nagy száma miatt érdemes Erdélyi Fehér és Bihar vármegyék adatainak időbeli eloszlását is közelebbről megvizsgálni. Erdélyi Fehér vármegyében az illabiális alakváltozatok az egész korszak folyamán kisebbségben maradnak, az első 1291-ben jelenik meg, s *teluk(e)* változat 1323-ból is fennmaradt. Bihar vármegyében a *telek(e)* forma már 1255/300-ból adatható, ám két kései másolat adatát kivéve a XIII. században a *teluk(e)* változatok uralkodók. Az illabiális *telek(e)* alakok 1316-tól jelennek meg újra, a *teluk(e)* formák egészen 1330-ig előfordulnak.

Az illabiális *telek(e)* változat megjelenése azokban a megyékben, ahol a labiális alakok korábbiak, többségében a XIII. század közepére, végére tehető (például Gömör, Erdélyi Fehér, Bihar és Komárom vármegyék). Viszonylag későn, az 1320-as évek környékén jelennek meg az illabiális formák Abauj, Baranya és Győr vármegyékben.

Némelyik megyéből *telek(e)* forma nem adatható; ennek az lehet az oka, hogy az adott megyéből egyáltalán nem származnak XIV. századi adatok, például Arad és Csanád megyéből. Csongrádból viszont az egyetlen labiális adat 1341-ből való; Esztergomból 1228-ból és 1339-ből is *teluk(e)* adatunk van. Az ezekből a megyékből származó kevés adat miatt azonban mindebből nem következtethetünk arra, hogy ezeken a területeken ne fordultak volna elő ugyanúgy illabiális alakváltozatok is.

Az ugyanazt a helyet jelölő, kronológiailag egymást követő adatok elemzése azt mutatja, hogy a legtöbb esetben a *teluk(e)* forma korábbi, a *telek(e)* később jelenik meg (például Baranya, Bihar, Erdélyi Fehér, Gömör és Komárom vármegyék). Korábról adatható viszont az illabiális változat Doboka (és egy hely esetében Erdélyi Fehér) vármegyében. Gyakran találunk közel egykorú labiális–illabiális alakváltozatokat, amelyek az egyes alakok párhuzamos egymás mellett élését feltételezik.

5. A fent ismertetett területi és kronológiai vizsgálatok alapján levonhatunk néhány óvatos következtetést. A *teluk(e)* alakok második szótagi palatális labiális magánhangzójának olvasata az időben előrehaladva egyre nagyobb valószínűséggel és gyakorisággal lehet középső nyelvéllású *ö*. A helyesírásban ugyanakkor a *teluk(e)* második szótagi magánhangzóját következetesen *u*-val jelölik az oklevelek írói, csak néhány XV. századi másolatban találkozunk a *w* jelöléssel (vö.: Kniezsa 1952:60). Ha ez valóban középső nyelvéllású *ö* lett volna, nem jelölték volna-e a rövid *ö* más oklevelekben megszokott jeleivel (*eu*, *ew*, esetleg *o*), legalább néhány esetben? Erre azonban nincs példa az egész ómagyar kor folyamán. Benkő

szerint ugyanakkor az *u* minden további nélkül jelölhette az *ö* fonémát is, hiszen egyrészt az *ü* és az *ö* között a nyíltabbá válás miatt amúgy is volt bizonyos fejlődési, sőt ritkán ingadozási korreláció, másfelől az *u* betűnek a veláris sorban is megvolt az *ö*-vel párhuzamos, középső nyelvállású *o*-s hangértéke (Benkő 1980:93).

A *telek* lexéma – akár belső keletkezésű, akár jövevényszó – elsődleges alakjaként feltehető egy *telik(e)* forma. A *teluk(e)* alakváltozatok (vö.: Bárcki 1958:51 és Jakab 1957:85) magyarázhatók a már az ősmagyar korban meginduló *i > ü* labiális tendencia hatásával, amely az időben előrehaladva vélhetően egyre nagyobb területre terjesztette ki hatását. Mivel *telik(e)* alakváltozatból mindössze öt fordul elő, amelyek közül négy a pápai oklevél romlott, s emiatt is bizonytalan adata, nem használhatók fel az elemzés során, már csak korukat illetően sem. Az egyetlen *i*-t tartalmazó adat ily módon a Baranyából származó, 1313-as *telyki* forma, amely keletkeztetett alkalmi zártabbá válással, de lehet egyszerű elírás is. Az *i > ü* labializációs változás kezdetét az adatok alapján nem lehet megállapítani, mert a *telek(e)* formák a helynevekben csak a XIII. században tűnnek fel nagyobb számban, amikor a tendencia már éreztette hatását. Lehetséges azonban, hogy nem is szükséges *telik(e)* alakot feltennünk: ebben az esetben a nagy számú *telek(e)* alak létrejött egyfelől nagymértékű delabializációval magyarázható, ami meglehetősen valószínűtlen. Gondolhatunk ugyanakkor az előreható illeszkedés jelenségére is, mint amely az illabiális *telek(e)* alakváltozatokat nagy számban és úgy tűnik, területtől függetlenül létrehozta (vö.: K. Palló 1963: 95).

Az eredeti *telik* formából ellenben a *telek* alakok is magyarázhatók, nyíltabbá válással (vö.: Bárcki 1958:40). Az *i > e* nyíltabbá válás Bárcki szerint akár már az ősmagyar korban megindulhatott (vö.: Bárcki 1958:39). Úgy tűnik, hogy voltak olyan nyelvjárások, amelyekben az *i > ü* labializáció nem volt nagyobb mértékű, vagy nem is hatott. Az ezekben a nyelvjárásokban létrejövő korai *telek* alakok megmaradhattak, vagy esetleg egy valamivel későbbi labializációs tendencia eredményeképpen *telök* formákká alakulhattak, hiszen néhány megyében a korai *telek* alakoknak, legalábbis a XIII. században, nincs folytatása. Ez utóbbi azért kevésbé valószínű, mert a *telek* második szótagjában az etimológia alapján valószínűleg nyílt *e*-t kell feltennünk, amely azonban csak újabb zártabbá válás után labializálódhatott. A korai *telek(e)* alakok XIII. századi eltűnésének okát valószínűleg máshol kell keresni. Sajnos nem áll rendelkezésünkre elegendő adat a megalapozottabb következtetésekhez.

Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a korán kezdődő *i > ü* labiális tendencia azokon a területeken nem hatott erősen, ahonnan az illabiális *telek(e)* formák is nagyobb számban és viszonylag korán adatolhatók, ez pedig (az eddigi vizsgálatok alapján) Doboka vármegye területe.

A legtöbb esetben minden bizonynal párhuzamosan egymás mellett élő alakváltozatokról beszélhetünk, amelyek közül végül az illabiális forma kerekedett felül. A *teluk(e)* későbbi eltűnése talán a fent már említett okok valamelyikével magyarázható. A változás bekövetkezhetett amiatt is, hogy a *teluke* birtokos személyragos formákat a két nyílt szótagos tendencia megszüntette, hiszen a felső vagy középső nyelvvállású magánhangzó hajlamosabb a kiesésre, mint az alsó nyelvvállású. A *teleke* alakokat viszont tovább meghagyta, hiszen ezekben a második nyílt szótag magánhangzója alsó nyelvvállású volt elvonhatták a *telek* alapformát. Sok kései *teleke* adatunk van például Biharból. Ebből könnyen elvonhanhatták a *telek* alapformát.

6. Annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedekben számos, az ómagyar kor hang- és nyelvjárástörténeti viszonyait sok szempontból bemutató tanulmány és monográfia született, olyan írás, amely nagyobb területet vizsgált volna területi és kronológiai szempontok alapján, nemigen készült. A fentiekben bemutatott elemzés ezért újabb példával szolgálhat arra, hogyan képzelhető el a helynevek átfogó nyelvtörténeti vizsgálata, s hogy ezek valóban kiváló alapot nyújtanak további, ilyen irányú kutatások folytatására. Az adatállomány a további Győrffy-kötetekben szereplő adatok nyelvtörténeti szempontú feldolgozásával folyamatosan növekszik, ezért nem tekinthető lezárt korpusznak, hanem folyamatosan bővülő és bővítendő állománynak. Egy lexéma vizsgálata persze nem hozhat azonnali, pontos és kielégítő eredményeket, de a komplex vizsgálati módszer segítségével több más, a helynevek részét alkotó lexéma is vattóra fogható hang- és nyelvjárástörténeti szempontból, s ennek segítségével a későbbiekben a hangtörténeti változások területi és időbeli jellege is némileg biztosabban ragadható meg.

Árpád-kori vármegye	<i>teluk(e)</i>	<i>telek(e)</i>
Abaúj	1255	1318
Borsod	1284/454 ¹	1255/XV
Gömör	1266/384	1296>357
Bereg	1270 ²	+1255 [XIV]
Doboka	1269/70	1230/349

Erdélyi Fehér	1177/202-3/337	1291
Brassó	—	1294/366 ³
Bihar	1213/550	1255/300
Békés	1295/423	1295/423 ⁴
Arad	+1247/+284//572 ⁵	—
Csanád	1230 ⁶	—
Csongrád	1341 ⁷	—
Baranya	1251/335	1324>344
Bács	1322/323/783	1263/466/476
Bodrog	1208/395	1208/395 ⁸
Bars	1292	1294 ⁹
Győr	1224	[1310–342]>400
Komárom	1156	1247
Esztergom	1228 ¹⁰	—
Fejér	1229/230/XIV	?+1061/272//390

1. táblázat. Az alakváltozatok első előfordulása az egyes megyékben

¹ Összesen három adat, az utolsó 1325/347: *Puklustheluk*.

² Összesen négy adat, az utolsó 1327: *Chomborteluke*.

³ A megye egyetlen adata.

⁴ Összesen három adat, a megye valamennyi adata ugyanabból az oklevélből való.

⁵ Az utolsó adat 1274>340-ből való.

⁶ Összesen négy adat, az utolsó 1256-ból való.

⁷ A megye egyetlen adata.

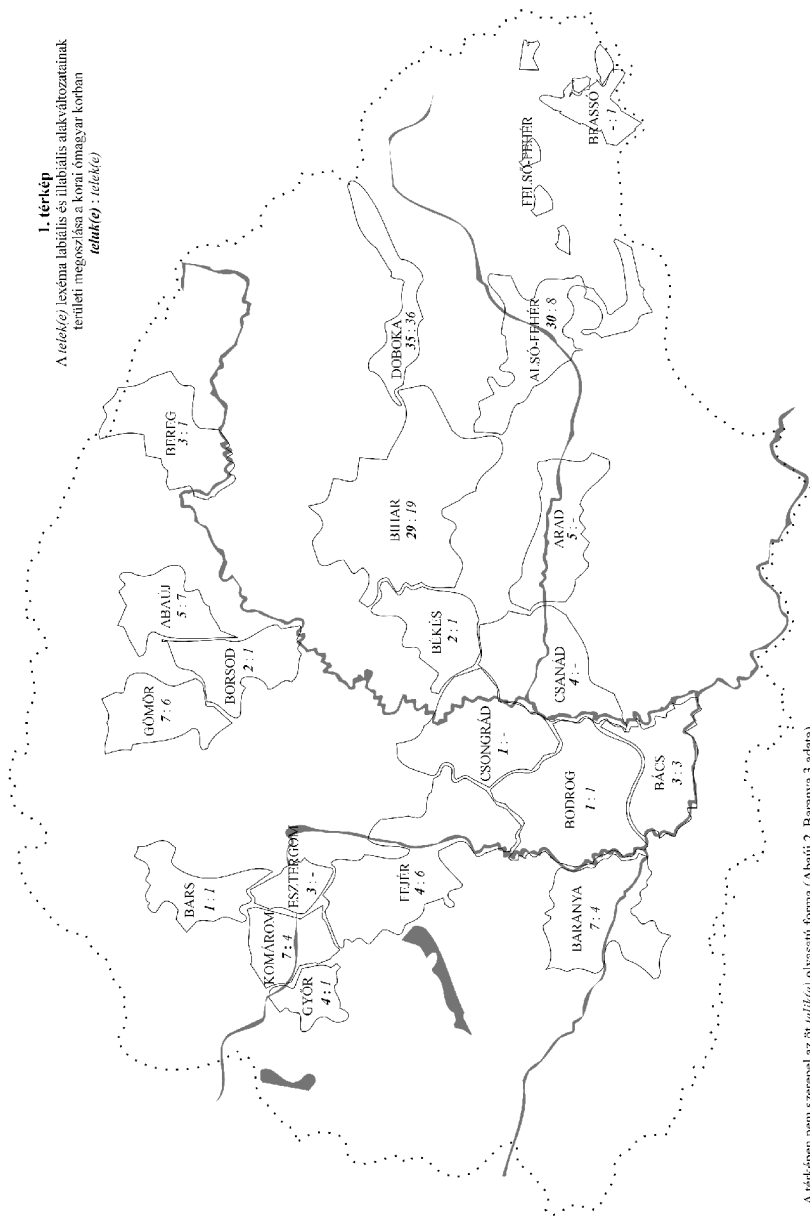
⁸ Összesen két adat.

⁹ A megye két fennmaradt adata ugyanabból az oklevélből való.

¹⁰ Összesen három adat, az utolsó 1339-ből való.

1. térkép

A *telük(e)* lexéma labialis és illabialis alakváltozatának területi megoszlása a korai ómagyar korban
telük(e) : *telék(e)*

A térképen nem szerepel az öt *telük(e)* olvasható forma (Abaúj 2, Baranya 3 adata).
 Az 1332–37/7pp. Reg. pápat. ív/cdösszeírás nem ott alakjait: Abauj (2), Baranya (5), Bihar (11), Doboka (1).

Irodalom

- Bárczi G. (1951): *A Tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bárczi G. (1958): *Magyar hangtörténet.* 2. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Benkő L. (1947): Csoktele. *MNy.* 43: 207.
- Benkő L. (1980): *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegelemei.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- EWUng. = Benkő L. (Szerk.) (1993–1997): *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. I-II.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- EWUng. = Benkő L. (Szerk.) (1997): *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. III.* Budapest: Register.
- Györffy Gy. (1963–1998): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Györffy Gy. (1957): Beszámoló “Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza” című munkáról. *MNy.* 53: 42–51.
- HA. = Hoffmann I. – Rácz A. – Tóth V. (1997): *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 1. Abauj–Csongrád vármegye.* Debrecen: A Magyar Névarchívum Kiadványai 1.
- HA. = Hoffmann I. – Rácz A. – Tóth V. (1999): *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 2. Doboka–Győr vármegye.* Debrecen: A Magyar Névarchívum Kiadványai 3.
- Jakab L. (1957): Telek. *MNyj.* 4: 81–86.
- Kniezsa I. (1952): *Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- K. Palló M. (1963): Telek ’Grund’ – telek ’Riemen’. *NytudÉrt.* 38.: 191–199.
- Pais D. (1934): Tömlő. *MNy.* 30: 36–41.
- Rásonyi L. (1941–43): Török adatok a Magyar Etymologiai Szótárhoz. *Nyelvtudományi Közlemények* 51: 280–306.
- TESz. = Benkő L. (1967–1976): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–III.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- TESz. = Benkő L. (1984): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. IV.*: Budapest: Mutató.
- TNyt. = Benkő L. (Szerk.) (1991): *A magyar nyelv történeti nyelvtana. I. A korai ómagyar kor és előzményei.* Budapest: Akadémiai Kiadó.